

Krupina novým festivalovým mestom

Len málo miest na Slovensku môže zaujať takými výnimočnými prírodnými a historickými reáliami ako Krupina. Mesto je nerozlučne späté s fenoménmi ako sú Vartovka, krupinské dudečky, mestské právo, s osobnosťami ako Andrej Sládkovič, Elena Maróthy-Šoltéssová, Jozef Ciger Hronský, Rudolf Geschwind...

Krupina patrí medzi najstaršie mestá na Slovensku i veľkej časti zaalpskej Európy. Viac než polstoročie bola známa ako apelačná inštitúcia pre okruh práva, ktorému dala názov *Krupinské právo*. Mesto bolo dlhé roky centrom vzdelanosti a kultúry, keď tu v 16. až 19. storočí pôsobili evanjelické a neskôr piaristické gymnázium s dosahom na hontianský a zvolenský región. V 16. a 17. storočí bolo zas dôležitou baštou, ochraňujúcou stredoslovenské banské mesta i západnú Európu proti tureckým nájzdom.

V 70. – 80. rokoch minulého storočia patrila medzi významné festivalové mestá na Slovensku. Dlhé roky sa tu konal Detský filmový festival a Filmový festival pracujúcich. Z iniciatív primátora mesta Ing. Radoslava Vazana a pracovníkov Kultúrneho centra a Múzea A. Sládkoviča mesto bude opäť dýchať festivalovou atmosférou – envirofilmovou.

Krupina sa v roku 2010 stala piatym mestom na Slovensku, kde sa budú v dňoch od 10. do 14. mája premietiť súťažné filmy o životnom prostredí medzinárod-

ného festivalu Envirofilm 2010. Tak, ako každé festivalové mesto, okrem oficiálneho premietania filmov, pripravilo aj sprievodné podujatia so zameraním na životné prostredie.

Už v mesiacoch marec a apríl mesto ožilo atmosférou blížaceho sa festivalu. Medzinárodný deň vody, Deň Zeme a spoločné čistenie a upratovanie mesta sú prvými sprievodnými podujatiami. Klub slovenských turistov ZO v Krupine začiatkom mája organizuje výstup na Sitno z krupinskej strany. Výstup je spojený s čistením turistického chodníka a studničiek na jeho trase. Deti základných škôl budú zbierať plastové fľaše, z ktorých vytvoria sochu *Rytiera Plasta* – oficiálny symbol festivalu v meste Krupina. Pre deti sú pripravené výtvarné súťaže *Pozlátka ako šperk*, maľba, kresba, grafika s témou biodiverzia.

V deň otvorenia festivalu na Svätotrojičnom námestí bude v popoludňajších hodinách koncert krupinských skupín s pozvánkou na slávnostné otvorenie festivalu. Mesto Krupina vyhlási „Jeden deň bez auta“ s možnos-

Krupinské sady

ťou využiť iné ekologické približovadlo alebo vlastné nohy. Počas festivalových dní po prvýkrát v Krupine bude prednášať vzácny človek, prírodovedec Dr. Miroslav Saniga, ktorý nadovšetko miluje prírodu a vie o nej aj zaujímavovo rozprávať.

Ak organizátorom dopraje počasie, niektorý z festivalových večerov by chceli uskutočniť v prírode, v priestoroch strážnej veže Vartovka.

Ján Alakša, riaditeľ Kultúrneho centra a Múzea A. Sládkoviča v Krupine

Krupina a okolie očami prírodovedca

Dub na Mäsiarskom boku

Mesto Krupina patrí medzi naše najstaršie mestá s osídlením doloženým pred 5 tisíc rokov až do súčasnosti. Jej význam podnietili aj výhodné prírodné a klimatické podmienky. Tie, vrátane prírodného bohatstva, chceme stručne predstaviť. Stalo sa už takmer tradíciou, že laická verejnosť hľadá a eviduje v prírodnom prostredí len zvláštne prírodné výtvary, prírodné krásy a zaujímavé, najmä turisticky atraktívne scenérie. Široké spektrum prírodného prostredia, ktoré podmieňuje existenciu ľudskej spoločnosti považujeme však len za samozrejmosť a žijeme s ním bez toho,

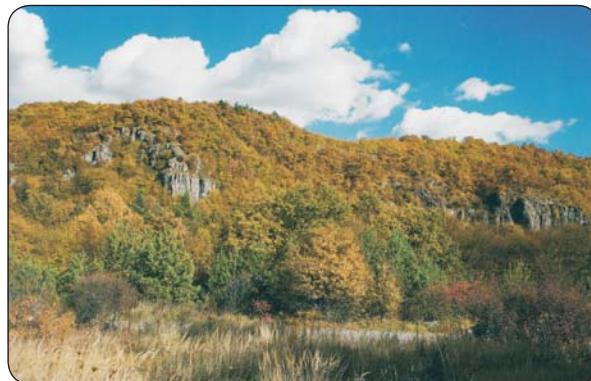
aby sme si ho vôbec uvedomovali.

Mesto Krupina sa rozkladá na aluviálnej nive rieky Krupinice, ktorá sa južným smerom rozširuje. Mesto počas vývoja zaujalo obojstranné mierne vyvýšené riečne terasy a súčasné novobudované ulice sa už šplhajú po svahoch Krupinskej planiny. V meste samotnom, ani v jeho bezprostrednej blízkosti, sa nenachádza žiaden väčší priemyselný podnik, ktorý by svojimi emisiami vážnejšie znečisťoval ovzdušie. Jediným znečisťujúcim faktorom je intenzívna a frekventovaná kamiiónová, autobusová a automobilová doprava na ceste I. triedy medzi hraničným priechodom v Šahách a Zvolenom. Táto dopravná tepna sleduje trasu historickej obchodnej cesty via magna (veľká cesta) a pretína strednú časť krupinskej oblasti. Prechádza stredom mesta Krupina, čo značne ohrozuje čistotu ovzdušia a dopravnú bezpečnosť v tomto meste.

Severnú a západnú časť katastrálneho územia mesta Krupina pokrývajú juhovýchodné výbežky Štiavnických vrchov. Základnou horninou sopečného pôvodu týchto pomerne vysokých výbežkov je pyroxénický andezit a jeho pyroklastické sedimenty – tufy, tufity, aglomeráty a ostrohranné andezitické brekcie. V krupinskej oblasti sa pyroxénický andezit vo veľkom začal využívať od roku 1924, kedy sa začalo s výstavbou železničnej trate Krupina – Zvolen. Vtedy bol na lokalite Fitzberg vytvorený rozsiahly kameňolom. Andezit v tomto lávovom prúde sa vyznačoval dokonalou plošnou štiepatelnosťou, dôsledku ktorej výroba v nasledujúcich rokoch vyúsťila do špecializovanej výroby dlaždíc a obrubníkov. Po vyťažení lávového prúdu výroba dlaždíc náhle zanikla. Opustený

kameňolom v súčasnosti môže slúžiť ako exkurzívny objekt, najmä ako ukážka stĺpovitej pentagonálnej odlučnosti andezitu. Podobnému účelu poslúži aj neďaleká Sixova stráň a chránená pamiatka Štangarigel (Krupinské bralce). Ten je typický vysokými piliermi s päťbokou odlučnosťou, navyše je opradený povestiami a na jednom z kameňov je dodnes nerozlúštené písmo, ktoré publikoval už Andrej Kmeť.

Druhou orografickou jednotkou je Krupinská planina, ktorá vyplňuje celú juhovýchodnú časť katastrálneho územia mesta. Táto svojrázna jednotka akoby svojim severným okrajom bola nasunutá na Štiavnické vrchy. Jej hranica v tomto úseku nie je morfológicky celkom jasne vyznačená. Vyplýva to prakticky z rovnakej tektoniky jej stavby, z rovnakého pyroklastického materiálu, ktorý pokrýva južné a juhovýchodné výbežky Štiavnických vrchov, ako aj z rovnakého formovania celkového prírodného aspektu. V Krupinskej planine aj v Krupine doposiaľ absentuje základný prírodopisný výskum. Niekoľko len príležitostne vykonaných rekognoskačných exkurzií ukázalo, že v celom regióne Krupinskej planiny sa

Národná prírodná rezervácia Mäsiarsky bok

nachádzajú prakticky biele miesta na mape Slovenska. Aj samotný katastrálne územie mesta však disponuje, najmä z pohľadu environmentalistického, ako aj turistického, až mimoriadne zaujímavými pozoruhodnosťami.

Výbežky Štiavnických vrchov v katastrálnom území mesta sú ešte aj v súčasnosti dostatočne zalesnené. Niekoľko silných víchric v poslednom období spôsobilo značné plochy polomov. Tieto polohy, ako aj miesta vyťažené sa intenzívne zalesňujú. Prevládajú tu listnaté dubové a dubovo-hrabové lesy. Len vo vyšších polohách sa zatiaľ zachovávajú pôvodné bučiny a zmiešané dubovo-bukové porasty. V 20. storočí boli hlavne popri železničnej trati vysadené agáty (*Robinia pseudoacacia*). Na lesných lúkach a čistiniach sa vyskytujú bežné rastlinné spoločenstvá. Z chránených a zriedkavejších rastlín sa tu sporadicky vyskytuje ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*), horec jarný (*Gentiana verna*).

Plošne rozsiahlejšia časť katastrálneho územia mesta sa však nachádza na Krupinskej planine. Tu bol pôvodný sadolúčny ekosystém poľnohospodárskymi aktivitami najintenzívnejšie zasiahnutý. Pôvodná až nápadná diverzita vegetačného krytu bola silne narušená najmä nadmerným používaním umelých hnojív a herbicídov. Z tohto

Mohutný gaštan jedlý - jeden z najstarších stromov v meste

narušenia sa zachované fragmenty lúk, sadov a pasienkov znova začínajú regenerovať. Jarný aspekt rozkvitnutej ovocnej záhrady, tak typický pre celé Krupinsko, patrí v dôsledku útlmu ovocinárstva minulosti.

Podobne ako absentuje základný výskum botanický - floristický, absentuje aj základný výskum zoologický - faunistický. Za roky našich výskumov a zberov bolo v okolí Krupiny zdokumentovaných viac než 350 druhov pavúkov (Araneida). Toto bohaté spektrum predstavuje viac než tretinu araneofauny Slovenska. Z ohrozených druhov pavúkov v rôznych kategóriách ohrozenia bolo zistených okolo 46 druhov.

Väčšina radov bezstavovcov (Vertebrata), napr. na druhy najbohatšie chrobáky (Coleoptera) a motýle (Lepidoptera), neboli systematicky a detailne na Krupinsku preskúmané a registrované. Z chrobákov sa tu doposiaľ dosť hojne vyskytuje roháč veľký (*Lucanus cervus*), nosorožek obyčajný (*Oryctes nasicornis*), chrúst mramorovaný (*Polyphyla fulvo*), fuzáč veľký (*Cerambyx cerdo*), vzácny fuzáč alpský (*Rosalia alpina*) a mnohé ďalšie. Z motýľov sú zatiaľ hojné vidlochvosty (*Papilio machaon*, *Iphiclides podalirius*), babočky (*Nymphalis* spp., *Vanessa* spp.), dúhovce (*Apatura* spp.) atď. Počet vzácných až veľmi vzácných, chránených a vyhynutím ohrozených druhov bezstavovcov je často až nápadný.

Oveľa prehľadnejšia je situácia populácií stavovcov (Vertebrata) žijúcich v tejto oblasti. Pri prakticky posled-

nom prieskume osádky rýb bolo v rieke Krupinici a v jej prítokoch zistených 15 druhov stredoeurópskych rýb. Po postupujúcej minimalizácii prítoknosti týchto tokov takmer vymizli osádky rýb a každoročné pravidelné ťahy podustiev (*Chondrostoma nasus*) z Iplá na neresiská v strednom toku Krupinice patria minulosti. Pominul aj vážnejší záujem športových rybárov o tieto vodné toky. Títo sa v súčasnosti hromadne sústreďujú na vodnej nádrži Krupina, kde lovia nasadených kaprov.

Nápadne sa znížila aj početnosť populácií oboživelníkov (Amphibia) a plazov (Reptilia). V rokoch 1945 - 1947 bol s cieľom vypracovania dizertačnej práce prevedený podrobný prieskum populácií vtákov. Vtáky sa dostali do pozornosti aj niekoľkým súčasným ornitológom a na Krupinsku bolo do súčasnosti zistených 150 vtáčích druhov, z čoho je viac než 120 hniezdičov. Viaceré druhy bežných spevancov a daťľov vymizli, alebo sa zachovali len vo fragmentárnych zvyškoch sadolúčneho ekosystému. Po naplnení vodnej nádrže v Bebrave sa tu zastavilo viacero druhov vodných vtákov, ako napr. potápka chochlatá (*Podiceps cristatus*) tu úspešne aj vyhniezdila.

Vcelku prehľadnejšia je situácia cicavcov (Mammalia). Počet tu voľne žijúcich druhov cicavcov je oveľa nižší. Cicavce sú menej náročné na špecifické životné podmienky, len keď v prostredí nachádzajú dostatok potravy a dostatok vhodných úkrytov pred predátormi.

Z drobných hmyzožravcov (Insectivora) sú hojné piskory (*Sorex* spp.). Hojné sú krty (*Talpa europaea*) a ježe (*Erinaceus roumanicus*). Netopiere (Chiroptera) sú zastúpené viacerými druhmi. Z psových mäsožravcov (Carnivora) je v našich lesoch pomerne hojná líška obyčajná (*Vulpes vulpes*). V krupinských súvislejších lesoch sa v posledných časoch čoraz častejšie objavuje medveď hnedý (*Ursus arctos*), ktorý sa sem zatúla zo Štiavnických vrchov, kde sa už trvalo usídlil. Z mäsožravcov lasicovitých sa najmä v okolí vidieckych usadlostí pomerne často vyskytne tchor obyčajný (*Putorius putorius*) a kuna skalná (*Martes foina*). V poslednej dobe akoby z našich lesov ustupoval jazvec obyčajný (*Meles meles*). Mačkovité mäsožravce sú zastúpené v našich listnatých lesoch čoraz zriedkavejšou mačkou divou (*Felis sylvestris*). Na bebravskej priehrade sa nedávno dlhší čas zdržovala vydra riečna (*Lutra lutra*).

Pre poľovníctvo mal ešte pred nedávnom najväčší význam zajac poľný (*Lepus europaeus*). Ten v dôsledku rozsiahlych melioračných úprav z poľných revírov takmer vymizol. Zdá sa, že o ďalšom vývoji stavovcov zajaca poľného nebudú rozhodovať poľovníci, ale skôr poľnohospodári. Z poľovníckeho hľadiska najväčší význam majú párnokopytníky (Artiodactyla). V krupinských revíroch je dosiaľ hojný diviak obyčajný (*Sus scrofa*), nazývaný čiernou zverou. Diviaky žijú len v nižších polohách lesného

Mäsiarsky bok

prostredia. Často spôsobujú vážne škody poľnohospodárstvu, keď v noci vychádzajú na polia v blízkosti lesa. Škody spôsobujú najmä na obilninách, na kukurici a zemiakoviskách.

Jelenia zver sa stala priamo symbolom poľovníckeho záujmu, hlavne v revíroch zalesnených výbežkov Štiavnických vrchov, patriacich do katastrálneho územia mesta. Tu sa možno často stretnúť aj s danielom škvrnitým (*Dama dama*), ktorý bol do strednej Európy introdukovaný v druhej polovici 19. storočia. V bezseňných zimách možno pozorovať, že sa vytvárajú prechodné skupiny 5 - 6 (niekedy i viac) jedincov srnčej zveri (*Capreolus capreolus*) a na nezasnežených poliach sa pasú v čriedach.

Poľovná zver nachádza v krupinských revíroch takmer optimálne podmienky. Poľovnícke združenia sa všeobecne veľmi pozorne starajú o pestovanie a obhospodarovanie poľovnej zveri. Poľovnícke aktivity majú stúpajúci trend a stúpa aj návštevnosť seriózných zahraničných poľovníkov, čo prispieva aj k zvyšovaniu turistického ruchu v našej oblasti.

Kvalita a jedinečnosť niektorých území Krupiny, podmienila ich zaradenie medzi maloplošné chránené územia. V roku 1980 s rozlohou 127,81 ha vyhlásená Národná prírodná rezervácia Mäsiarsky bok, v roku 1988 s rozlohou 16,81 ha Prírodná rezervácia Holý vrch, ďalej v roku 1975 s rozlohou 0,69 ha Národná prírodná pamiatka Krupinské kamenné bralce (Štangarigel) a v roku 1985 s rozlohou 0,83 ha Prírodná pamiatka Sixova stráň. Medzi chránené stromy patria asi dvestoročná brekyňa na Havrane a tisovec dvojradý v areáli Domčeka - Centra voľného času v Krupine.

Krupinica pod Mäsiarskym bokom

Spracované na základe príspevku RNDr. Júliusa VACHOLDA Prírodné pomery Krupiny a okolia. In LUKÁČ, M. a kol.: Krupina - monografia mesta. Banská Bystrica, 2006, s. 12 - 20. Skrátil a doplnil PhDr. Miroslav Lukáč

Foto: Ing. Jozef Lomnický